

Сорока О. Б.,

асистент кафедри слов'янської філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

УКРАЇНІЗМИ В БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ НОВІТНЬОГО ПЕРІОДУ (90-І РОКИ ХХ – ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХІ СТОЛІТТЯ)

Анотація. Статтю присвячено описові запозичень з української мови у найновіший період розвитку болгарської мови. Проаналізовано проблемні моменти адаптації нових українських неологізмів, визначено основні чинники, що посприяли надходженню новоукраїнізмів у болгарську мову.

Ключові слова: українізми, болгарська мова, новітній період.

Постановка проблеми. Актуальність вибору проблеми визначається відсутністю аналізу українізмів у болгарській мові загалом. Із набуттям українською мовою статусу офіційної, пріоритетним напрямком досліджень є також поглиблене вивчення українського «спадку» в інших мовах. У новітній період розвитку болгарської мови, 90-ті рр. ХХ – перші десятиліття ХХІ століття, серед великої кількості неозапозичень зафіксовано також порівняно невелику кількість українських лексичних елементів. Нові українізми є цікавими і з точки зору їхнього функціонування в мові, і з огляду на їхню адаптацію в мові та потребують уваги з боку мовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексика українського походження в болгарській літературній мові ніколи не була предметом окремого комплексного дослідження ні в болгарському, ні в українському мовознавстві. У різні часи болгарські лінгвісти й перекладачі фіксували поодинокі українізми у своїх лексикографічних джерелах [1, с. 317, 376], [2, с. 132, 181, 280, 322, 371], лексикологічних дослідженнях [3, с. 184], [4, с. 240], примітках до перекладів [5, с. 562, 569, 571]. Українські вчені досліджували українізми в болгарських говірках півдня України [6], окремі новоукраїнізми в низці публікацій описала О. Сорока [7; 8].

Метою статті є виявити, зібрати, описати та проаналізувати новозапозичення з української мови в новітній період розвитку болгарської мови, показати проблемні моменти їхньої адаптації в мові, визначити можливі причини проникнення, окреслити перспективи їхнього подальшого функціонування в мові.

Матеріал, використаний у статті, – це вибірка із болгарських тлумачних, неологічних та орфографічних словників, БНК, художньої перекладної літератури, ЗМІ (телебачення, радіо, електронних і друкованих видань), Інтернету (форумів, соціальних мереж), з розмовної мови новітнього періоду.

Вклад основного матеріалу. Появі українізмів у болгарській мові цього періоду передувала низка подій політичного, економічного, культурного характеру. Насамперед це проголошення незалежності України, надання українській мові статусу офіційної, а також відновлення дипломатичних зв'язків із Болгарією, відкриття профілю «україністика» на кафедрі слов'янських мов Софійського університету та старт факультативів з україністики у Великотирнівському та Благоевградському університетах, поява перших перекладних словників й активізація перекладів із української мови; а згодом і події двох революцій та війни в Україні, що викликали неабиякий інтерес

болгарського суспільства, ЗМІ до молодій державі, її культури, історії та мови. Усе це безумовно активізувало процес запозичення слів з української мови.

Переважно виокремлені слова насправді є неологізмами того періоду не лише в болгарській, а й в українській мові та зазвичай використовуються для позначення українських релігій – речей, подій, наслідків, назв осіб. Всі вони добре знані в багатьох мовах світу. З огляду на невелику кількість слів, проаналізуємо їх у хронологічному порядку.

Отже, першим зафіксованим новозапозиченням з української, що з'явилося в болгарському медійному просторі вже з перших місяців появи в обігу української валюти ще в середині 90-х років ХХ століття, стало слово *гривня*. Однак, незважаючи на досить просту структуру, воно викликало багато труднощів при відтворенні болгарською мовою. Про це свідчать п'ять варіантів, що функціонують для його позначення в мові та мовленні: *хривна*, *хривня*, *гривна*, *гривня*, *гривен*. Таке різноманіття форм насамперед показує тогочасну неготовність обох мов до цієї «зустрічі»: болгарської (у якій не були чітко сформульовані і послідовно застосовувані правила відтворення українізмів) й української (яка теж не надавала своїх пропозицій вирішення цього питання).

Уперше в болгарській мові слово зі значенням «національна валюта України» було зафіксоване у формі *хривна* в газеті «Дневник» від 01.11.1996 два місяці після його офіційної появи в Україні, згодом цю форму підтримав Новий орфографічний словник, зафіксувавши її як нормативну *хривна* [9, с. 1005]. Перша фіксація слова із вказаним значенням відбулася в Словнику іншомовних слів І. Габерова у формі *гривна* [10, с. 160], а вже за два роки в Словнику неологізмів В. Бонджолової та А. Петкової поряд із *гривна* було вказано ще одну форму – *гривен* [11, с. 137]. Добірка контекстів лише розширила діапазон форм, додавши ще дві форми – *хривня*, що зареєстрована лише в матеріалах, присвячених фінансам та курсам валют, та *гривня*, якій надають перевагу професійні перекладачі художньої літератури. Така ситуація панує й до сьогодні. Офіційний словник правопису не подає цього слова, і, відповідно, офіційної позиції щодо його написання, а безмежний світ гугла дає можливість вибирати форми на свій смак.

Зрозуміло, що тоді, на початку 90-х, перед Україною стояло вирішення багатьох нагальніших проблем, а мовні питання якось відійшли на другий план. Проблема підсилувалась і тим, що інформація про Україну здебільшого надходила з іноземних ресурсів або ж з України, але російською мовою. Таким чином, процес «розкріпачення» пострадянської свідомості, сприйняття українців та їхньої мови не як частини колишнього союзу не прогресував у Болгарії, але й Україна не особливо наполягала на іншому, не позиціонувала себе як інакше, особливу, цікаву і такий взаємно байдужий діалог на мовному рівні тривав довгий час. Якщо розглянемо всі існуючі форми на позначення української

валюти в болгарській мові, то побачимо, що перелічені фактори спричинилися до проблеми з відтворенням слова болгарською мовою. Отже, форма *хривня* є найбільш точним транскрибованим відповідником українського оригіналу, і, за умови перегляду правил відтворення українських слів болгарською мовою і уточнення деяких нюансів відтворення українських звуків засобами болгарської мови, вона могла би бути прийнятною. Зафіксована в орфографічному словнику форма *хривна* [9, с. 1005] помилково передає фонетико-графічні особливості назви офіційної грошової одиниці України. Абсолютно непринятною й помилковою є форма *гривен*, вжита в родовому відмінку множини (порівн.: укр.: Р. в. мн. *гривень*, рос.: Р. в. мн. *гривен*). Форма родового множини вживається після числівників: 5, 6, ... 20 гривень й для носія аналітичної болгарської мови, вона може сприйматися як основна. Тому, очевидно, в цій ситуації масмо справу з непрофесійним перекладом. Найпопулярнішим словом для позначення української валюти в болгарській мові є *гривна*. На нашу думку, ця форма є результатом перекладу з російської мови, у якій цей неправильний варіант домінує в розмовній мові. Варіант *гривна* в болгарській мові вважаємо неприйнятним ще й тому, що вже існує таке слово з іншим значенням: болг. *гривна* – укр. *браслет*. Такої ж позиції дотримується й укладач першого в історії лексикографії Українсько-болгарського словника [12, с. 48], у якому пропонує переклад двох українських слів *гривна* і *гривня*. Слово *гривна* має значення «прикраса», а *гривня* – «грошова одиниця України». *Гривня* – транслітерована форма українського варіанту *гривня*, зареєстрована також у розмовнику [13, с. 72, 74], у контекстах, вибраних із Болгарського національного корпусу: *Автопаркът е същият като софийския – лади и произведени в Украйна хюндаи се надбягват с джипове и лимузини на видима стойност над половин милион гривни. Гривня е украинската валута, пет гривни са един долар, там всичко е в долари, както и в България преди 1997-ма.* [14]. Цьому варіанту надають перевагу професійні перекладачі в перекладах художньої літератури: *Бензинът се качва, но затова пък гривнята пада!* [15]. Отже, на сьогодні слово *гривня* є найбільш вдалим варіантом для офіційного найменування української валюти в болгарській мові.

Варто зазначити, що поряд із лексемою *гривня* з'явилося і слово *копийка*, ж. р. – *1 копийка 2000 г. метал : стомана с Ni покритие, диаметър : 16 мм.* [15]. Воно не є надто активним, але у випадках вживання позначає саме розмінну монету української гривні, тобто українську реалію.

Проблемним щодо адаптації виявився й новий українізм *голодомор*, знову ж таки через наявність специфічного українського [г] та неуточнене правило його відтворення в болгарській мові. Новозапозичення *голодомор*, яке послідовно використовують представники української діаспори, дипломати, яке можна зустріти в статтях, присвячених подіям 1933 року, в електронному виданні В. Жуківського «Українски вести», – це транслітерована форма українського слова *голодомор*, оскільки повністю відтворює його графічну структуру: *Пикът на този процес се пада върху 1932–1933 г. – Голодомор, когато от изкуствено създадения от Сталин глад умира около 10 млн. украински селяни* [14].

Однак у контексті болгарської мови цей термін має потребу в додатковому поясненні, бо болгари паралельно й набагато частіше використовують форму *гладомор*. Це видно із контекстів, вибраних із Болгарського національного корпусу БАН, бо в них ця форма є найчастіше вживаною: *Обицо в сталинския Гладомор умряха около 100 000 бесарабски и таврийски българи, ко-*

ето беше една трета от броя им. Трагедията на украинския народ е и българска трагедия [14].

Активне вживання цього калькованого терміна *гладомор* можна пояснити не лише етимологією слова, зрозумілою для болгар (укр. *голод* – болг. *глад*, укр. *мор* – болг. *мор*), а й способом словотвору, оскільки в болгарській мові творення складних слів із сполучною голосною є досить продуктивним. Тому значення цього запозичення не вимагає особливого, додаткового пояснення.

Болгари, які цікавляться Україною та знають, що в українській мові букві *г* відповідає звук [h], епізодично вживають це слово також у формі *холодомор*: *Гладомор, на украински (Голодомор, може да се срещне и Холодомор) е период в историята на СССР 1932-1933, през който по различни източници в УССР, са загинали от глад средно 5 млн. души* [15]. У болгарській мові, як уже було зазначено під час аналізу слова *хривня*, до українського звука [h] з графічним відповідником *г* найближчим є болгарський звук [h] з графічним відповідником *х*. Тому українське *г* відтворюється болгарським *х*. Ця форма може бути і транскрипцією з англійської. Також в українській мові останнім часом у контексті проблеми доставок російського газу вживається слово *холодомор* від *холод* та *мор* – морити холодом. З огляду на це, вважаємо вживання такої форми на позначення Великого голоду 1933 року неприпустимим.

Появою нових слів і значень болгарська мова зреагувала на трагедію в Україні, відому у світі як аварія на ЧАЕС. Це можна пояснити тим, що сама Болгарія була серед країн, що найбільше постраждали від аварії. Окрім кальки Чернобил зі значенням «нищівна атомна катастрофа»: *Нали атомните ни реактори били атомни бомби и български Чернобили?* [15], активно вживається прикметник чернобилски. Пошук у болгарському гуглі дає понад 30 тис. контекстів із цим прикметником, переважно зі значенням «такий, що стосується Чернобильської аварії», «атомний, ядерний, нищівний, трагічний», «радіогенний, радіогенний рак, опромінений, той, що стосується щитовидної залози, рак щитовидної залози, індукований опроміненням», «радіоактивний, забруднений радіацією, отруйний», «великий, великих розмірів, ушкоджений, з вадами, той, що мутував, мутант». А до неологічного словника потрапив новотвір для позначення людей, яких торкнулась ця трагедія. У 2001 році було зафіксовано слово чернобилче зі значенням «дитина, народжена у 1986 році, коли вибухнула Чернобильська атомна станція та завдала ряду уражень живим організмам у близьких та віддалених районах». У словнику неологізмів вказано, що воно утворене від власної назви та має розмовний характер [16, с. 302]. Незважаючи на те, що минуло багато часу від аварії, слово продовжує активно вживатися, а одним із найчастотніших джерел, де можна його прочитати – сайт бг-мама, <http://www.bg-mamma.com>, де багато матерів діляться пережитими й актуальними проблемами та наслідками, пов'язаними з дитячими хворобами, що зачистили після вибуху ЧАЕС. Також його часто вживають медики: *Второто ми дете се роди преносено и понеже е «чернобилче» си влачи ихтиозата до ден днешен, вече е 19 години почти. Синът ми е чернобилче и дълги години се борихме да оцелее. Вие чернобилче ли сте?* [15]. З контекстів можна зробити висновок, що слово чернобилче має ще одне значення, а саме: «дитина/людина, що народилась із якимись вадами здоров'я, інвалід», з таким самим значенням зафіксоване слово чернобилка: *Чернобилка позира гола. Красивата гребкиня без крака осъмна на корицата на...* ESPN.

Девојката се ражда без крака, като последица от ядрения апокалипсис в чернoбилската атомна централа през 1986 г. [15].

Отже, слова, пов'язані з чернoбильською трагедією, у болгарській мові мають досить активний вжиток, а це підтверджує високий ступінь їхньої інтегрованості в лексичну систему мови.

Залишила свій відбиток у болгарській мові також українська революція 2004 року, більш відома під назвою *Помаранчева революція*. У цей період у болгарській мові з'явився українізм *майдан*: *Майдан – име на Оранжевата революция в Украйна* [15]. Також під впливом українських подій активізувався семантичний неологізм *оранжев* зі значенням: «той, що стосується українських подій 2004 року, Помаранчевої революції» – *оранжевата революция, оранжевите лидери, оранжевия майдан, оранжевия протест, оранжевите партии*.

З новою силою Україна увірвалася у мас-медійний простір болгар наприкінці 2013 року. Нова українська реальність – протести, Революція гідності, масові розстріли, викрадення, побиття та переслідування українських громадян у столиці й інших містах України, окупація частини території України – Кримського півострова, антитерористична операція, війна на Донбасі стали топ-новинами у ЗМІ та на телебаченні.

У Болгарії, країні, де в останнє десятиліття інформація про Україну з'являлася досить рідко, а поодинокі новини на телебаченні та в офіційній пресі обмежувались коментарями драстичних відео чи політичних маніпуляцій, пов'язаних із зупинкою постачання газу, бійкою депутатів в українському парламенті, арештом Юлії Тимошенко тощо, різко зріс інтерес до українського питання. Спочатку болгарські ЗМІ здебільшого однобічно висвітлювали події, пов'язані з Євромайданом, посилюючись переважно на «закордонні» джерела. Однак згодом новини про Україну почали коментувати болгарські репортери, відряджені на місце подій, нову інформацію можна було отримати з альтернативних медій (блогів, сайтів), думки з приводу українського питання все частіше ставали предметом обговорення в соціальних мережах й електронних виданнях, серед яких – газета з давніми традиціями «Українски вести» журналіста В. Жуківського та абсолютно новий сайт «Україна днес» журналіста В. Буднікова. Альтернативну точку зору на телебаченні почали висловлювати активісти української діаспори в Болгарії, а також відомі болгарські журналісти, аналітики, мовознавці, літературознавці, політики, блогери, болгарські патріоти, учасники протестної мережі, які максимально швидко реагували на кожну подію, відображаючи її у своїх блогах, профілях, а також на телебаченні. Інтерес до українських подій був підсилений ще й тим, що в столиці Болгарії тоді теж тривали протести, учасники яких підтримували своїх українських однодумців.

На кінець лютого 2014 року українські події стали основним питанням, яке найбільше турбувало болгарських громадян. З інформацією про Україну в болгарському медійному просторі з'явилося кілька десятків слів та словосполучень, серед яких *Евромайдан, автомайдан та титишки*. Слово *евромайдан* має статтю у болгарській вікіпедії, де цим терміном називають хвилю протестів та громадянської непокори, що почалися вночі 21 листопада 2013 року, коли президент Віктор Янукович відмовився підписати документ про асоціацію з Євросоюзом з метою посилення відносин між Україною та Євразійським союзом, де основним гравцем є Росія. Протестувальники виступають проти поглиблення зв'язків між Росією і Україною [17]. Ця дефініція досить поверхова, та, очевидно,

не претендує на вичерпність і має легкий нюанс проросійського погляду. Адже насправді протести почалися на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України, але дуже швидко переросли в національно-патріотичні протестні акції, передусім, проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення. Невід'ємною частиною Євромайдану був автомайдан, у болгарській мові цей українізм *автомайдан* активізувався навколо подій, пов'язаних з викраденням його лідера: *Изчезналият лидер на украинския «Автомайдан» Дмитрий Булатов е открит в село в района на град Бориспол* [15].

Безпроблемне проникнення в болгарську мову лексеми *евромайдан*, ймовірно, пов'язане з тим, що слово *майдан* вже з'являлося в болгарській мові в описі українських подій 2004 року – Помаранчевої революції. Це слово для болгар має прозору етимологію, оскільки компонент *евро-* (європейський) достатньо активно використовується для неологізації болгарської лексики (євроінтеграція, євроізбори, *евродепутат*), а слово перського походження *майдан* «площа» має в болгарській мові ідентичне за етимологією слово із тим самим значенням – *мегдан* «площа». Тому для позначення поняття «майдан» у болгарських ЗМІ інколи з'являється і калькована форма – *евромегдан*: *Имам си една мечта – нашият еврамегдан никога да не прилича на украинския...* [15]. Як видно з контекстів, цей варіант використовується на позначення не українських, а болгарських подій того часу.

Ще один неологізм українського походження – *титишки*, вживається переважно у множині, походить від прізвища спортсмена Вадима Тітушка, який брав участь у побитті опозиційних журналістів, і означає групу проплачених провокаторів, чоловіків спортивної статури (зі спортивним минулим) для силового розгону протестувальників. Часто в болгарських контекстах зі словом *титишки* можна зустріти пояснення чи болгарські еквіваленти слова: *Цяла нощ граждани патрулираха по улиците на града за да ги пазят от т. нар. „титишки» – мутри, организирани от властта, които ходят на групи и тероризират протестиращите* [15]. Доказом того, що слово зрозуміле та повністю адаптоване, є досить велика кількість контекстів, у котрих слово вживається для опису власне болгарських подій: *В България за организатор на българските титишки беше определен Бисер Миланов – Петното...* [15].

В інформаційному просторі зустрічаються також назви *Небесна сотня (стотица), Десен (Прави сектор)*. У форумах і соціальних мережах у дискусіях, пов'язаних із подіями революції та окупації Криму, використовуються слова *антимайдан, автомайдан, майданци, майдановци, евромайданци, автомайданци, антимайданци, бандеровци, ватник, укроп, зелени човечета, кримнаш*. У медійному та політичному дискурсі відомими є абревіатури, пов'язані з подіями на сході України *АТО, зона АТО, ДНР, ЛНР* та ін., доказом чого є їхнє використання без розшифрування.

Висновки. Отже, наявність у болгарській мові нових слів українського походження, хоча й у невеликій кількості, показує, що українська проблематика є серед важливих і жваво обговорюваних у болгарському суспільстві. Причиною цього є події культурного-історичного, суспільно-політичного, фінансово-економічного, воєнного характеру. Частина слів – це екзотизми, запозичені для позначення реалій життя українського народу, інші – уже стали невід'ємною частиною болгарського дискурсу. Загалом новоукраїнізми адаптувалися в болгарській мові, а деяка неусталеність чи хитання під час адаптації українізмів

болгарською мовою виникає через відсутність або нечітке формулювання правил відтворення українізмів. Чи увійдуть ці українізми до болгарського словника чи перейдуть у пасивний запас, покаже час, а завдання, яке сьогодні стоїть перед мовознавцями – це адекватна реакція на їхню появу, вимога правильного їх написання, вживання, адже запозичення відкриває нам світ іншої культури, показує іншу історичну дійсність, збагачує і нашу мову, і підвищує наш культурний рівень.

Література:

1. Речник на чуждите думи в българския език / М. Филипова-Байрова, С. Бояджиев, Ел. Машалова, К. Костов. София: Изд. БАН, 1982. 1016 с.
2. Речник на чуждите думи в българския език / А. Милев, Б. Николов, Й. Братков; допълнено и основно прераб. от Е. Пернишка. Пето издание. София: Изд. Наука и изкуство, 2003. 904с.
3. Бояджиев Т. Българска лексикология: монография. София: Анубис, 2007. 368 с.
4. Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология / под научната ред. на Е. Пернишка, Л. Крумова-Цветкова. София: БАН, 2013. 788 с.
5. Шевченко Т. Кобзар / превел от украински Димитър Методиев. София: Народна Култура, 1975. 576 с.
6. Пейчева О.М. Українські елементи в болгарських говірках півдня України. Словянський збірник. 2014. Вип. 18. С. 172–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2014_18_22
7. Сорока О. Назва української грошової одиниці у болгарській мові. Матеріали II Міжнар. наук.-метод. семінару з болгарської мови, літератури, культури та історії (16–17 трав. 2013 р.): збірник тез / упоряд.: А.М. Сердюк, О.А. Сенічева, Д.С. Ніколова. Бердянськ: БДПУ, 2013. С. 13–16.
8. Сорока О. Неологизми от украински произход в съвременния български език. Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи: сборник в чест на 80-годишнината на професор д-р Иван Кочев / отг. редактор: Лъчезар Перчеклийски. Благоевград: Унив. изд. «Неофит Рилски», 2015. С. 249–252.
9. Нов правописен речник на българския език / Колектив автори с гл. ред. В. Станков. София: Изд. «Хейзъл», 2002. 1069 с.
10. Речник на чуждите думи в българския език / И. Габеров. Велико Търново: Изд. «С», 1997. 712 с.
11. Речник на новите думи в съвременния български език / В. Бонджолова, А. Петкова. Велико Търново: Слово, 1999. 140 с.
12. Українсько-болгарський словник = Украинско-български речник / К.К. Потапенко. Київ: Новий друк, 2002. 320 с.
13. Українсько-болгарський розмовник і словник. Скажи це болгарською! Украинско-български разговорник и речник. Кажі го на български! / Б.М. Сокіл, О.Б. Сорока. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 252 с.
14. Български национален корпус.
15. Архив-вибірка з електронних видань газет і журналів, електронних видань, сайтів, соціальної мережі Facebook, блогів, з Інтернету (1996–2018).
16. Речник на новите думи и значения в българския език / Е. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска. София: Наука и изкуство, 2001. 310 с.
17. Уикипедия [Електронний ресурс]. URL: <https://bg.wikipedia.org/wiki/Евромайдан>

Сорока О. Б. Украинизми в болгарском языке новейшего периода (90-е годы XX – первые десятилетия XXI века)

Анотация. Статья посвящена описанию заимствований из украинского языка в новейший период развития болгарского языка. Проанализированы проблемные моменты адаптации новых украинских неологизмов, определены основные факторы, способствовавшие поступлению новоукраинизмов в болгарский язык.

Ключевые слова: украинизмы, болгарский язык, новейший период.

Soroka O. Ukrainisms in the Bulgarian language of the newest period (the 90s of the 20th century till the end of the first decades of the 21st century)

Summary. Ukrainian borrowings in the newest period of Bulgarian language development have been described in the article. Problematic moments of new Ukrainian neologisms adaptation have been analyzed. Main factors that contributed to borrowing of new Ukrainisms in Bulgarian language have been defined.

Key words: Ukrainisms, Bulgarian language, newest period.